

Komparativna analiza programskih dokumenata Republike Slovenije, Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine na primjeru analize pristupa u regionalnoj geografiji Europe

Izvadak

U radu su analizirani temeljni dokumenti obveznog osnovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, Republici Sloveniji te Bosni i Hercegovini na primjeru sadržaja geografije Europe. U dokumentima su analizirani sljedeći elementi: koja dob učenika uči Geografiju Europe, kolika je tjedna satnica, koji su programski sadržaji navedeni u programskim dokumentima, u kojoj su mjeri nastavni sadržaji o Geografiji Europe aktualni s obzirom na prostorne pojave i procese, kako su iskazani ciljevi učenja, obrazovna postignuća i ključni pojmovi, koje ključne kompetencije učenici razvijaju učenjem Geografije Europe, koje su kroskurikularne teme integrirane u nastavni program geografije, kolika je autonomija nastavnika u poučavanju Geografije Europe, postoji li vanjsko vrednovanje obrazovnih postignuća učenika te samovrednovanje škola i nastavnika. Cilj rada je utvrđivanje razlika u konceptu, strukturi i sadržaju nastavnih planova i programa Repulike Slovenije, Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine.

Abstract

Comparative analysis of teaching program documents of Republic of Slovenia, Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina – example of the analysis of the approach to regional geography of Europe

The paper analyses documents of compulsory primary education in Republic of Croatia, Republic of Slovenia and Bosnia and Herzegovina. Evaluation is done on the grounds of contents of teaching of geography of Europe. The following elements have been analyzed: chronological age in which geography of Europe has been taught, number of hours per week, contents stated in the documents, level of actuality of content in comparison to current spatial phenomenon and processes, educational goals, aims and expected attainments, key competences developed through learning Geography of Europe, which cross-curricula themes are integrated in the teaching program, what is the level of autonomy in teaching Geography of Europe, existence of external evaluation of student attainments, school and teacher self-evaluation. The purpose of the paper is to establish differences in the concept, structure and content of teaching programs in Republic of Croatia, Republic of Slovenia and Bosnia and Herzegovina.

Ključne riječi

nastavni plan, nastavni program, ciljevi učenja, načelo aktualizacije, obrazovna postignuća (obrazovni ishodi), vanjsko vrednovanje, samovrednovanje, ključni pojmovi

Key words

Teaching plan, teaching program, aims of the subject, principle of actuality, education attainments, external evaluation, self-evaluation, key topics.

Uvod

Cilj je rada analiza temeljnih dokumenata obveznog osnovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, Republici Sloveniji te Bosni i Hercegovini na primjeru sadržaja Geografije Europe kako bi se utvrdilo postoje li razlike u konceptu, strukturi i sadržaju nastavnih planova i programa. Polazište za takav izbor bila je pretpostavka da Geografija Europe zauzima važno mjesto u nastavnom planu i programu te da će sadržajima Geografije Europe biti posvećena značajna pažnja u svim promatranim državama. Ti sadržaji pogodni su za primjenu načela aktualizacije.

U radu će se analizirati sljedeći dokumenti: Plan razvoja obrazovanja u Republici Hrvatskoj do 2010. godine, Nastavni plan i program za osnovnu školu, Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu - 7. razreda, Strategija za izradbu i razvoj nacionalnog kurikulumuma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Učni načrt - program osnovnoškolskega izobraževanja, Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine.

U dokumentima će se analizirati sljedeći elementi: dob učenika, satnica, koncepcija nastavnog programa, struktura nastavnog programa, nastavni sadržaji i njihova aktualnost, ciljevi učenja, ključne kompetencije, obrazovna postignuća, ključni pojmovi, kroskurikularne teme, autonomija nastavnika u poučavanju Geografije Europe, vanjsko vrednovanje obrazovnih postignuća učenika te samovrednovanje škola i nastavnika.

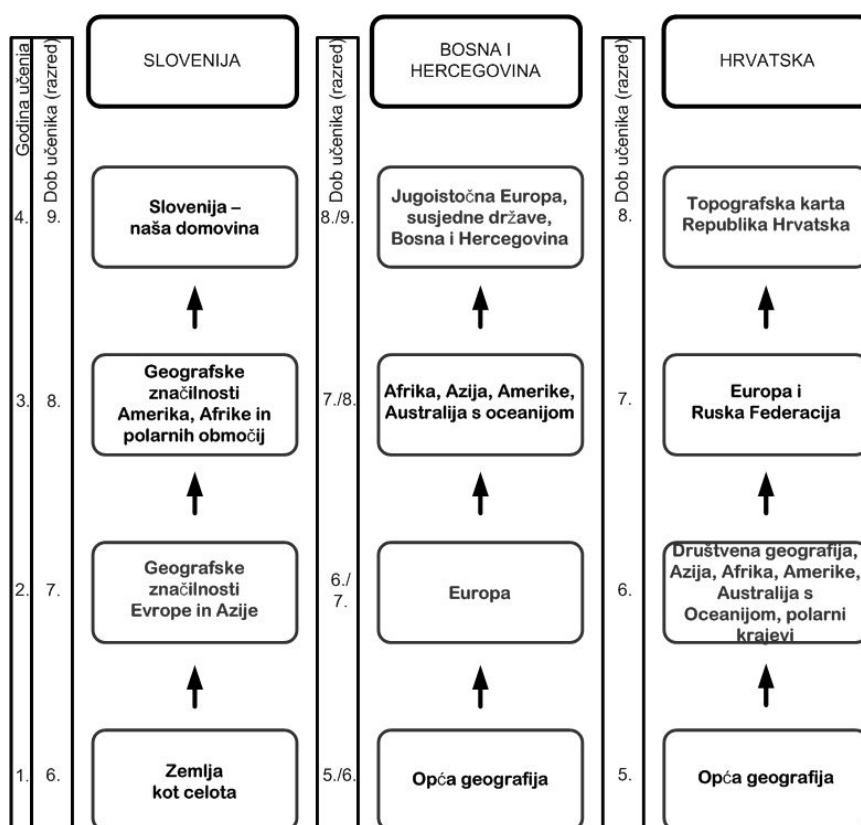
Dob učenika i satnica

U Republici Sloveniji¹ sadržaji *Geografije Europe* obrađuju se u 7. razredu (u drugoj godini učenja geografije) zajedno sa sadržajima geografije Azije. U Republici Hrvatskoj² sadržaji *Geografije Europe* također se obrađuju u 7. razredu (u trećoj godini učenja geografije). U Bosni i Hercegovini³ sadržaji *Geografije Europe* obrađuju se u 6. razredu u Federaciji BiH, odnosno u 7. razredu u Republici Srpskoj (u drugoj godini učenja), ali bez *Zemljopisnih obilježja Jugoistočne Europe*. Ta regija sastavni je dio nastavnog programa za 8. odnosno 9. razred.

Za realizaciju analiziranih nastavnih programa planom je predviđeno dva sata tjedno u svim državama.

Konceptualne razlike u nastavnim programima

Osim stručno-znanstvenih načela za program nastave geografije važni su i didaktički zahtjevi opsega, dubine i redoslijeda. Redoslijed nastavnoga programa određuje kojim će se redom obrađivati sadržaji nastavnoga predmeta u nekom tipu škole ili razredu (Matas 1998).

Sl.1. Konceptualne razlike nastavnog programa geografije u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH

Nastavni program u Sloveniji

Nastavni sadržaji o geografiji Europe u Sloveniji se obrađuju zajedno s nastavnim sadržajima o Aziji i to u sedmom razredu osnovne škole, odnosno u drugoj godini učenja. Osnovnoškolski nastavni program geografije koncipiran je po načelu od bližega prema daljem, kao i u BiH. To znači da se iza sadržaja iz opće geografije najprije obrađuje matični kontinent s Azijom, a zatim ostali kontinenti.

¹ Učni načrt, Program osnovnoškolskega izobraževanja; Nacionalni kurikularni svet, Področna kurikularna komisija za osnovno šolo, Predmetna komisija za geografijo; Ministarstvo za šolstvo, znanost i šport, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2003.

² Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb 2006.

³ Stanje 2007/2008. školske godine.

Nastavni program sedmoga razreda koncipiran je na razini nastavnih cjelina. Za svaku nastavnu cjelinu navedeni su odgojno-obrazovni ciljevi i aktivnosti, geografski pojmovi i imena te korelacija. Nastavne cjeline su: *Europa i Azija; Južna i Jugoistočna Europa; Srednja Europa; Panonska nizina; Alpe; Sredogorja s kotlinama, Njemačko-poljska nizina i Karpati; Zapadna Europa; Sjeverna Europa; Istočna Europa i Sjeverna Azija; Istočna Azija, Južna i Jugoistočna Azija; Indijski potkontinent; Jugozapadna Azija*. Redoslijed regija sličan je nastavnom programu BiH. Nastavni program u Republici Sloveniji razlikuje se od ostala dva analizirana i po tome što jedini spaja dvije europske regije u jednu nastavnu cjelinu (*Južna i Jugoistočna Europa*).

Nastavni program u Hrvatskoj

U 7. se razredu učenici upoznaju s geografskim obilježjima europskoga kontinenta i Rusije koristeći predznanja koja su stekli u 5. i 6. razredu. Primjenom načela od općeg prema posebnom i daljeg prema bližem, nastavni sadržaji o *Geografiji Europe* nadovezuju se na sadržaje opće geografije i geografije izvanoeuropskih kontinenata.

Nastavni sadržaji iskazani su po razredima, bez nastavnih cjelina. Za svaki razred navedene su nastavne teme, obrazovna postignuća i ključni pojmovi za svaku temu.

Program sadrži teme vezane uz opća obilježja Europe, nakon čega slijedi pregled po državama, a u završnom su dijelu teme vezane uz suvremena obilježja Europe. U prvom dijelu razrađene su teme o općim obilježjima Europe. Nastavni sadržaji nižu se geografskom logikom: opće značajke Europe, prirodno-geografska obilježja, društveno-gospodarska obilježja razvoja i značenje kontinenta u cjelini. Redoslijed regija koncipiran je tako da se prvo obrađuje "gospodarska jezgra" Europe (*Zapadna, Sjeverna, Srednja, Južna Europa*), a zatim "gospodarska periferija" Europe (*Jugoistočna i Istočna Europa*). Bitna prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja država (ovisno o njihovu značenju u prostoru) obrađuju se po regijama.

Nastavni program geografije u Republici Hrvatskoj razlikuje se od programa u BiH i Sloveniji po načelu od daljeg prema bližemu, po ekstenzitetu (opsegu) i intenzitetu (dubini) te broju regija.

Nastavni program u BiH

U 6. razredu u Federaciji BiH, odnosno 7. razredu u RS⁴, programski sadržaji *Geografije Europe* nastavljaju se na sadržaje opće geografije, a prethode sadržajima regionalne geografije svijeta. U koncipiranju nastavnog programa geografije u osnovnoj školi primijenjeno je načelo od bližeg prema daljemu, odnosno od matičnog kontinenta preko izvanoeuropskih kontinenata do matične regije i države.

Nastavni sadržaji iz geografije Europe iskazani su na razini cjelina/tema i nastavnih jedinica, bez iskazivanja obrazovnih postignuća i pojmova/geografskih imena. Nastavne cjeline su *Zemljopisne regije*⁵, *Opća zemljopisna obilježja Europe, Regija Južne Europe, Regija Srednje Europe, Regija Zapadne Europe, Regija Sjeverne Europe i Regija Istočne Europe*. Redoslijed regionalnih cjelina određen je prema modelu od bliže prema daljoj regiji. Osim u redoslijedu nastavnih cjelina, konceptualne razlike evidentne su i u broju regija. U 6. razredu (u 7. razredu u Republici Srpskoj) uz *Zemljopisne regije* i *Opća zemljopisna obilježja Europe*, obrađuje se pet regija, a ne obrađuje se *Regija Jugoistočna Europa*. Ta se cjelina obrađuje u 7. razredu (u 8. razredu u Republici Srpskoj).

U tijeku je izrada Nastavnih planova i programa za pojedine razrede devetgodišnje osnovne škole. Do 2008. godine izrađeni su nastavni planovi i programi za prvih šest razreda devetgodišnje osnovne škole.

Koncept programiranja nastavnih sadržaja o *Geografiji Europe* omogućuje najveću dubinu (intenzitet) u BiH, a najmanju u Republici Sloveniji. Iz navedenog proizlazi da najveći opseg nastavnih sadržaja *Geografije Europe* uče učenici u Republici Sloveniji, a najmanji u Bosni i Hercegovini.

Strukturalne razlike u nastavnim programima

Struktura nastavnih programa očituje se u podjeli nastavnoga programa na nastavne cjeline ili manje dijelove, broju, naslovima i redoslijedu nastavnih cjelina. Važan su segment strukture nastavnoga programa poglavlja u kojima su objašnjeni ciljevi, standardi i uvjeti učenja.

---

⁴ *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine, 33-34*

⁵ *U ovoj cjelini nastavni sadržaji obuhvaćaju pojam regije, načine izdvajanja zemljopisnih regija i tipove regija. Programski dokumenti za Hrvatsku nemaju te nastavne sadržaje. Po mišljenju autora ti su sadržaji nužni za razumijevanje koncepta i principa regionalizacije. Iz analiziranog dokumenta nije razvidno koji je prostor uključen u pojedinu regiju.*

SLOVENIJA	BOSNA I HERCEGOVINA	HRVATSKA
<ul style="list-style-type: none"> • Geografski smještaj • Politička podjela • Prirodno-geografska obilježja • Reljef • Utjecaj Atlantskog oceana na klimu i vegetaciju • Povezanost Zap. Europe s morem u prošlosti i danas • Ubrzani gospodarski razvoj zapadnoeuropskih država kao posljedica razvoja pomorstva, tehničkih otkrića i kolonijalnih osvajanja • Širenje kopna i poljodjelskih površina na račun mora • Visokorazvijene države • Stanovništvo 	<ul style="list-style-type: none"> • Zemljopisni položaj • Prirodnogeografske odlike • Društvenogeografske odlike • Političkogeografska podjela • Suvremeni tokovi gospodarskoga razvoja • Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske • Francuska 	<ul style="list-style-type: none"> • Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska • Ostale države Zapadne Europe

Sl.2. Strukturalne razlike u nastavnim programima – primjer regije Zapadna Europa

Nastavni program u Republici Sloveniji

U strukturi programa izdvajaju se nastavne cjeline, odgojno-obrazovni ciljevi i aktivnosti, geografski pojmovi i imena te korelacija. Nastavne cjeline su *Europa i Azija; Južna i Jugoistočna Europa; Srednja Europa; Panonska nizina; Alpe; Sredogorja s kotlinama, Njemačko-poljska nizina i Karpati; Zapadna Europa; Sjeverna Europa; Istočna Europa i Sjeverna Azija; Istočna Azija, Južna i Jugoistočna Azija; Indijski potkontinent; Jugozapadna Azija*. Dakle, nastavni sadržaji sedmoga razreda (druga godina učenja) podijeljeni su u 12 nastavnih cjelina od kojih se devet odnosi na *Geografiju Europe*.

U strukturiranju programa primijenjen je regionalno-geografski, ali i tematski koncept. Za svaku nastavnu cjelinu iskazani su programski sadržaji.

U prvoj nastavnoj cjelini *Europa i Azija* sadržaji su: geografski smještaj Europe i Azije; prirodno-geografska obilježja Europe i Azije; velike regionalne cjeline; obilježja klime, bilja, voda i tla; prirodna i politička povezanost Europe i Azije. Struktura i redosljed nastavnih sadržaja slični su nastavnoj cjelini *Opća obilježja Europe* u hrvatskom nastavnom programu, odnosno nastavnoj cjelini *Opća zemljopisna obilježja Europe* u programu BiH. Hrvatski i program Bosne i Hercegovine imaju u cjelini o općim obilježjima teme vezane za reljef Europe⁶, dok slovenski program nema tu temu. U slovenskom programu reljef se obrađuje u svakoj nastavnoj cjelini. Razlike su i u zadnjoj temi. U slovenskom programu tema je *Prirodna i politička povezanost Europe i Azije*, a hrvatski i bosansko-hercegovački program nemaju tu temu.

Regionalni sadržaji podijeljeni su u pet regija pri čemu se Južna i Jugoistočna Europa obrađuju kao jedna cjelina.

Druga nastavna cjelina *Južna i Jugoistočna Europa* ima šest tema: prirodno-geografska obilježja; utjecaj geografskog smještaja i Sredozemnoga mora na klimu i vegetaciju; obilježja reljefa; prirodne nesreće u južnoj Europi; stanovništvo Južne i Jugoistočne Europe; raznolikost i obilježja razmjesta; gospodarstvo. Uz regionalni koncept primijenjen je i tematski. Posebna tema u ovoj cjelini je *Prirodne nesreće u Južnoj Europi*.

Treća nastavna cjelina *Srednja Europa* podijeljena je na tri teme. Struktura sadržaja razlikuje se od druge cjeline kao i od regija s istim nazivom u drugim državama. Nastavne teme su prirodno-geografske regije; obilježja reljefa, klime i vegetacije i mogućnosti razvoja poljoprivrede i industrije; politička slika Srednje Europe. Kroz te teme najavljuje se detaljnija obrada prirodno-geografskih regija (Panonske nizine, Alpa, Sredogorja s kotlinama, Njemačko-poljske nizine i Karpata) koje čine zasebne tri nastavne cjeline.

Četvrta nastavna cjelina *Panonska nizina* ima tri teme: obilježja Panonske nizine; podneblje, biljni pokrov i tlo kao osnova za poljoprivredu; život ljudi. Na sličan način koncipirana je i peta nastavna cjelina *Alpe*. Uz prirodno-geografska obilježja, teme su u ovoj cjelini i prometna prohodnost Alpa te osobitosti naseljenosti i pogodnosti za gospodarstvo u Alpama. Šesta nastavna cjelina *Sredogorja s kotlinama, Njemačko-poljska nizina i Karpati* ima četiri teme: prirodno-geografske obilježja, pogodnosti za razvoj gospodarstva, posljedice industrijskog razvoja, onečišćenje okoliša.

Sedma nastavna cjelina *Zapadna Europa* ima deset tema: geografski smještaj Zapadne Europe; politička podjela; prirodno-geografska obilježja; reljef; utjecaj Atlantskog oceana na klimu i vegetaciju;

⁶ U Bosni i Hercegovini nastavna tema je *geološka građa i reljef*, a u Hrvatskoj *Reljef Europe*.

povezanost Zapadne Europe s morem u prošlosti i danas; ubrzani gospodarski razvoj zapadnoeuropskih država kao posljedica razvoja pomorstva, tehničkih otkrića i kolonijalnih osvajanja; širenje kopna i poljodjelskih površina na račun mora; visokorazvijene države Zapadne Europe; stanovništvo Zapadne Europe.

Osma nastavna cjelina *Sjeverna Europa* ima samo tri teme: geografski smještaj i njegov utjecaj na klimu i vegetaciju; gospodarska usmjerenost kao odraz prirodno-geografskih pogodnosti; utjecaj klime i reljefa na naseljenost Sjeverne Europe.

Deveta nastavna cjelina *Istočna Europa i Sjeverna Azija* sadržajno se razlikuje u analiziranim dokumentima. U Hrvatskoj se *Istočna Europa* (države Bjelorusija, Ukrajina, Moldavija i Ruska Federacija) obrađuje u trećoj godini učenja kao posljednja regionalna cjelina, a Azija u drugoj godini učenja. U BiH *Istočna Europa* uči se u drugoj, a Azija u trećoj godini učenja. Nastavne teme u slovenskom programu su: pojam Istočna Europa i Sjeverna Azija; prirodno-geografske osobitosti Istočne Europe i Sjeverne Azije; društveno-geografske osobitosti Istočne Europe i Sjeverne Azije.

Komparacija strukture nastavnoga programa Geografije Europe u Sloveniji, BiH i Hrvatskoj pokazuje da su obilježja slovenskoga programa: manji intenzitet nastavnih sadržaja o Geografiji Europe, kombinacija političko-geografske i prirodno-geografske regionalizacije na primjeru regije Srednja Europa, veći intenzitet nastavnih sadržaja u regiji kojoj pripada Republika Slovenija i jasno su definirana obrazovna postignuća te geografski pojmovi i imena.

Nastavni program u Republici Hrvatskoj

Nastavni plan i program za osnovne škole⁷ objavljen je 2006. godine. Tom činu prethodilo je donošenje i eksperimentalna primjena Hrvatskoga nacionalnog obrazovnog standarda (HNOS). Preobrazba hrvatskoga obrazovnog sustava nije se odvijala prema kurikulumskim osnovama. Dugo je prevladavalo tradicionalno poimanje kurikuluma i sva je pozornost bila usmjerena na nastavni plan i program, odnosno na HNOS. Prvi usvojeni reformski dokument bio je HNOS iz kojega se ne izvodi plan i program i kurikulum, nego obratno.⁸ Tek od 2006. godine Nacionalno vijeće za izradu kurikuluma predškolskoga, općeg obveznog i srednjoškolskog obrazovanja sustavno je prišlo razradi ove problematike, polazeći od provjerenih teorija i metodologije strukturiranja nacionalnog kurikuluma.⁹ U HNOS-u su bile određene nastavne cjeline (njih osam), unutar njih nastavne teme i predložen broj nastavnih sati za realizaciju pojedine cjeline. U novom nastavnom programu nastavni sadržaji strukturirani su u 23 nastavne teme, a nastavne cjeline nisu navedene. U svakoj nastavnoj temi definirana su obrazovna postignuća prema revidiranoj Bloomovoj taksonomiji i ključni pojmovi. Prvih šest nastavnih tema obuhvaća sadržaje o općim obilježjima Europe¹⁰. Sljedeće nastavne teme o šest europskih regija¹¹ i četiri teme¹² o suvremenom razvoju Europe. U temama o europskim regijama nije jasan koncept prema kojemu su formulirane nastavne teme. Primjerice u sadržajima koji se odnose na Zapadnu Europu dvije su teme. Prva je *Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska*, a druga *Ostale države Zapadne Europe*. Nastavni sadržaji o Sjevernoj Europi također su podijeljeni u dvije teme: *Skandinavske države* i *Ostale države Sjeverne Europe*. Nastavni sadržaji o Srednjoj Europi podijeljeni su u tri teme: *Njemačka, Alpske države* i *Ostale države Srednje Europe*. Za razliku od navedenih regionalnih cjelina, prostor Jugoistočne Europe obrađuje se u jednoj temi: *Države Jugoistočne Europe*. Za pet regija Europe nije navedena samostalna tema koja bi obrađivala zajednička regionalna obilježja. Taj je koncept napušten u regiji Južna Europa za koju se navode sljedeće teme: *Europsko Sredozemlje, Italija* i *Ostale države Južne Europe*.

Komparacija strukture nastavnoga programa Geografije Europe u Hrvatskoj, BiH i Sloveniji pokazuje da su obilježja programa u Hrvatskoj: podjela sadržaja na nastavne teme, (bez nastavnih cjelina i nastavnih jedinica), nedosljednost u definiranju nastavnih tema koje obrađuju europske regije, dobro iskazane razine očekivanih postignuća, nedosljedan koncept kod ključnih pojmova, nema geografskih imena (ostaje sloboda autorima udžbenika i nastavnicima, ali i mogućnost neujednačenoga pristupa), drugačiji redosljed regija nego u BiH i Sloveniji, različiti intenzitet i ekstenzitet unutar pojedinih regija, nedosljedan koncept rasporeda nastavnih sadržaja u pojedinim regijama (učenicima toga uzrasta to otežava komparacije i uočavanje zakonitosti).

⁷ *Nastavni plan i program za osnovne škole, Geografija, 292-300*

⁸ *Previšić, 2007, 22*

⁹ *Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*

¹⁰ *Pojam, veličina, smještaj i položaj Europe; Reljef Europe; Mora, obale, obilježja i značenje voda na kopnu; Klima i biljni pokrov Europe; Stanovništvo Europe; Gospodarstvo Europe*

¹¹ *Države Zapadne Europe; Države Sjeverne Europe; Države Srednje Europe; Države Južne Europe; Države Jugoistočne Europe; Države Istočne Europe*

¹² *Ujedinjavanje Europe; Hrvatska u Europi; Prometni sustav i prometna povezanost Europe; Nesklad u gospodarskom razvoju Europe*

Nastavni program u BiH

Nastavni sadržaji o *Geografiji Europe* u BiH podijeljeni su u 7 nastavnih cjelina. U zasebnoj nastavnoj cjelini obrađuju se *Zemljopisne regije*. U nastavnom programu Slovenije ti sadržaji čine nastavnu temu/jedinicu unutar prve nastavne cjeline, a u hrvatskom programu nema tih nastavnih sadržaja. Strukturalne razlike evidentne su i unutar pojedinih nastavnih cjelina.

U drugoj nastavnoj cjelini *Opća zemljopisna obilježja Europe* nastavne jedinice/teme su: osnovni zemljopisni podaci o Europi (ime, veličina, položaj), prirodnogeografske značajke Europe, geološka građa i reljef, klima i vode Europe, biljni i životinjski svijet Europe, obale i mora, društveno-geografske odlike Europe, stanovništvo Europe, gospodarstvo Europe, suvremeni tijekovi gospodarskoga razvoja Europe i Europska unija. Posljednje dvije navedene nastavne jedinice/teme nisu iskazane u slovenskom nastavnom programu¹³, a u Hrvatskoj se ti nastavni sadržaji obrađuju pri kraju nastavne godine u dvije nastavne teme¹⁴ (prema HNOS-u) i to na kraju programa 7. razreda (Suvremena Europa), odnosno u 20. i 23. nastavnoj temi. Opća obilježja obrađuju se vrlo detaljno, kroz 11 tema. U Hrvatskoj ista nastavna cjelina ima šest tema, a u Sloveniji pet.

U okviru nastavnih tema/jedinica o pet europskih regija produbljuje se intenzitet i ekstenzitet nastavnih sadržaja iz općih obilježja, što znači da se svaku regiju obrađuje po konceptu: geografski položaj, prirodnogeografske i društvenogeografske odlike regije, političko-geografska podjela regije. U nekim nastavnim cjelinama navedeni su egzemplari država ili geografske posebnosti u toj regiji.

*Regija Južne Europe*¹⁵ podijeljena je na četiri tematske cjeline. Prve tri su tzv. „zajedničke regionalne teme“ koje slijede opću shemu za sve regije. Četvrtu temu čine Osnovne zemljopisne posebnosti Pirenejskog, Apeninskog i Balkanskog poluotoka. Osim nabrojanih tema i regionalnih posebnosti u ovoj cjelini nema navedenih egzemplara država.

Nastavna cjelina *Regija Srednje Europe*¹⁶ podijeljena je na pet tema. Prve četiri slijede osnovnu shemu za sve regije, a posebno se obrađuju Osnovne zemljopisne odlike Njemačke. Ne izdvajaju se Alpske države niti istok Srednje Europe (izdvajaju se u hrvatskom nastavnom programu), ali niti reljefne cjeline prema geološkoj starosti (kao u Sloveniji).

Među regionalnim cjelinama, najzastupljeniji su nastavni sadržaji koji se odnose na regiju Zapadne Europe. Nastavna cjelina *Regija Zapadne Europe*¹⁷ podijeljena je na osam tema. Nakon „zajedničkih regionalnih tema“ posebno se obrađuju Suvremeni tijekovi gospodarskoga razvoja Zapadne Europe i egzemplari država (Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske te Francuska). Struktura ove nastavne cjeline jako je slična nastavnoj cjelini Države Zapadne Europe u Hrvatskoj.

Nastavna cjelina *Regija Sjeverne Europe*¹⁸ podijeljena je na sedam tema. Nakon četiri „zajedničke regionalne teme“, posebno se obrađuju države Danska, Norveška i Švedska (nije jasan kriterij za egzemplare država, npr. zašto Danska, a ne Finska, kao ni odnos broja egzemplara u pojedinim regijama - jedna država u Srednjoj Europi, dvije države u Zapadnoj Europi, tri države u Sjevernoj Europi).

Posljednja nastavna cjelina *Regija Istočne Europe*¹⁹ ima četiri nastavne teme čime se dosljedno primijenjuje koncept zajedničkih regionalnih tema. U ovoj nastavnoj cjelini nema egzemplara država niti regionalnih posebnosti.

---

¹³ U prvoj nastavnoj cjelini iskazan je odgojno-obrazovni cilj opisati važnost Europske unije za suradnju europskih država, a geografski pojmovi su Europska unija (savez), slobodni protok ljudi, robe i radne snage

¹⁴ Prema HNOS-u to su dvije samostalne teme u nastavnoj cjelini Suvremena Europa, a prema Nastavnom planu i programu za osnovne škole to su 20. nastavna tema (Ujedinjavanje Europe) i 23. nastavna tema (Nesklad u gospodarskom razvoju Europe).

¹⁵ Regija Južna Europa obuhvaća teme: Zemljopisni položaj; Zemljopisna podjela; Stanovništvo i gospodarstvo; Osnovne zemljopisne odlike Pirenejskog, Apeninskog i Balkanskog poluotoka.

¹⁶ Regija Srednja Europa obuhvaća teme: Zemljopisni položaj Srednje Europe; Prirodnogeografske odlike Srednje Europe; Društvenogeografske odlike Srednje Europe; Političkogeografska podjela Srednje Europe; Osnovne zemljopisne odlike Njemačke.

¹⁷ Nastavna cjelina Regija Zapadne Europe u prvom dijelu slijedi regionalnu shemu i obuhvaća teme: Zemljopisni položaj Zapadne Europe; Prirodnogeografske odlike Zapadne Europe; Društvenogeografske odlike Zapadne Europe; Političkogeografska podjela Zapadne Europe; Suvremeni tokovi gospodarskog razvoja Zapadne Europe; Političkogeografska podjela Zapadne Europe; Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske; Francuska.

¹⁸ Regija Sjeverna Europa obuhvaća teme: Zemljopisni položaj Sjeverne Europe; Prirodnogeografske odlike Sjeverne Europe; Društvenogeografske odlike Sjeverne Europe; Političkogeografska podjela Sjeverne Europe; Danska; Norveška; Švedska.

¹⁹ Regija Istočne Europe obuhvaća teme: Zemljopisni položaj Istočne Europe; Prirodnogeografske odlike Istočne Europe; Društvenogeografske odlike Istočne Europe; Suvremena političkogeografska podjela Istočne Europe.

Komparacija strukture nastavnoga programa Geografije Europe u BiH, Sloveniji i Hrvatskoj pokazuje da su obilježja programa u BiH: iskazivanje cjelina i tema ali nema konkretne razrade i razine očekivanih postignuća, ključnih pojmova, geografskih imena, različiti je redoslijed regija, različiti intenzitet i ekstenzitet unutar pojedinih regija, dosljedan koncept rasporeda nastavnih sadržaja u pojedinim regijama (učenicima toga uzrasta olakšava komparacije i uočavanje zakonitosti). Ostaje sloboda autorima udžbenika i nastavnicima, ali i problem zbog mogućnosti različite interpretacije te neodređenosti kognitivnih razina. Strukturalna obilježja novoga Nastavnoga programa geografije za devetgodišnju osnovnu školu „približit će“ nastavne programe u BiH, Sloveniji i Hrvatskoj.

U sve tri države sadržaji se obrađuju po regionalnom principu, no dok se u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini primjenjuje političko-geografska regionalizacija, u Sloveniji se pri izdvajanju regija koristi kombinacija različitih pristupa regionalizaciji. Uz izdvajanje političkih regija Južne i Jugoistočne, Srednje, Sjeverne, Zapadne i Istočne Europe izdvajaju se i regije temeljene na prirodno-geografskim značajkama npr. Alpe, Njemačko-poljska nizina i Karpati, Panonska nizina.

Sadržajne razlike u nastavnim programima

U nastavnom programu Slovenije, uz programske sadržaje, u svakoj su nastavnoj cjelini razrađeni odgojno-obrazovni ciljevi i aktivnosti, geografski pojmovi i imena te korelacija. Hrvatski nastavni plan i program za svaku nastavnu temu sadrži obrazovna postignuća i ključne pojmove, a HNOS za svaku nastavnu temu ključne pojmove, potrebno predznanje, prijedloge za metodičku obradu, dodatnu ilustraciju, primjere suodnosa s drugim predmetima, novo stručno nazivlje, brojčane podatke koje učenik treba upamtiti, obrazovna postignuća, pridodane sadržaje, izborne sadržaje i prijedloge za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Nastavni program BiH ne sadrži obrazovna postignuća niti druge elemente pa se u ovom poglavlju kompariraju obilježja slovenskoga i hrvatskoga nastavnoga programa.

Formuliranje i broj obrazovnih ishoda, ključni pojmovi i korelacija komparirani su na primjeru regije *Zapadna Europa*. Nakon obrade nastavnih sadržaja u toj nastavnoj cjelini, znanje i vještine učenika/učenica u Sloveniji su: pomoću geografske karte *odrediti* geografski smještaj Zapadne Europe i *pokazati* države; pomoću karata i slikovnog materijala *usporediti* važnost pojedinih reljefnih cjelina Zapadne Europe; *usporediti* pogodnosti i razlike između atlantske i sredozemne obale Zapadne Europe s obzirom na razvedenost i maritimnost te utjecaj razvedenosti i maritimnosti na život ljudi; *vrednovati (ocijeniti)* utjecaj Sjevernoatlantske (Zaljevske) struje na klimu, biljni pokrov i poljoprivredu Zapadne Europe; *analizirati* gospodarsko značenje većih zapadnoeuropskih rijeka; *vrednovati* značaj primorskog smještaja u prošlosti i današnju ulogu Zapadne Europe u pomorstvu; pomoću podataka u udžbeniku *odrediti* gospodarsku razvijenost država Zapadne Europe; na karti *pokazati* najgušće naseljena područja Zapadne Europe i *obrazložiti* uzroke za gustoću naseljenosti.

Nakon obrade nastavnih sadržaja u nastavnoj cjelini *Države Zapadne Europe*²⁰, odnosno nakon obrade dviju nastavnih tema²¹ koje se odnose na sadržaje o Zapadnoj Europi, učenik/učenica u Hrvatskoj zna/može: *usporediti* na geografskoj karti položaj Ujedinjenoga Kraljevstva i Francuske; *prosuditi* utjecaj geografskoga položaja na kolonijalna osvajanja i gospodarsku razvijenost; *obrazložiti* važnost prometnoga povezivanja; *izdvojiti* sličnosti i razlike gospodarstva; *pokazati* na geografskoj karti veće gradove i *opisati* posebnosti; *pokazati* na geografskoj karti zemlje Beneluksa i Republiku Irsku i njihove najveće gradove; *obrazložiti* prirodna i društvena obilježja zemalja Beneluksa i Republike Irske; *opisati* nastanak i *analizirati* važnost poldera; *prosuditi* važnost Rotterdama - Europoorta u pomorskom prometu svijeta; *nabrojiti* preduvjete za rad vjetroelektrana i *opisati* njihovu važnost; *imenovati* sjedišta međunarodnih ustanova u zemljama Beneluksa; *opisati* ulogu EU i SAD-a u gospodarskim promjenama Irske. Zadnjim obrazovnim ishodom ostvaruje se načelo aktualizacije. Analizom obrazovnih postignuća u hrvatskom programu nije razvidno u kojoj mjeri, odnosno na kojim kognitivnim razinama učenici moraju integrirati predznanje iz općih obilježja u dvije nastavne teme u regiji Zapadna Europa.

U slovenskom i hrvatskom nastavnom programu jasno su definirani obrazovni ishodi (obrazovna postignuća) što utječe na kvalitetu poučavanja i olakšava određivanje kognitivnih razina i dimenzija znanja.

U nastavnoj cjelini *Zapadna Europa* u Sloveniji su pojmovi i imena: otočna država, primorska država, Atlantska Europa, Francuska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Velika Britanija, Irska, nizinska područja, stara uravnjena gorja, mlado nabrano gorje, klif, sipina, nasip, polder, depresija, plima i oseka, oceanska (atlantska) klima, Sjevernoatlantska (Zaljevska) struja, specijalizirano ratarstvo, riječni promet, onečišćenost voda, Rajna, Sena, Loara, Temza, pomorska sila, kolonija, Rotterdam, London.

U dvije nastavne teme hrvatskoga nastavnoga programa (Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska, ostale države Zapadne Europe) ključni pojmovi su: otočna zemlja, pomorstvo, kolonijalizam, Beneluks, polder,

²⁰ Prema HNOS-u.

²¹ Prema Nastavnom planu i programu za osnovne škole, nema nastavnih cjelina; teme su UK i Francuska te Ostale države Zapadne Europe;

Europoort, vjetroelektrane. Među ključnim pojmovima nema geografskog nazivlja, a neki se pojmovi ponavljaju. Navedenim pojmovima treba dodati i pojmove koji se navode u HNOS-u za sedmi razred u rubrici predznanje. To su Atlantski ocean; plima i oseka; estuarij; Sjeverno more - nafta i ribarstvo; Sredozemno more - promet, turizam; La Manche (Kanal); stara gorja; rude; mlada gorja; zadnje ledeno doba; klime; zapadni vjetrovi; Golska struja; germanski i romanski jezici; migracije; urbanizacija; aglomeracija; G 7; umjereno topla vlažna klima; Rajna; luka; indoeuropski jezici; kolonijalizam. Komparacija broja pojmova (bez geografskih imena) pokazuje da učenici u Hrvatskoj usvajaju veći broj pojmova, što je za očekivati zbog koncepcije slovenskog nastavnog programa (u drugoj godini učenja uči se Geografija Europe i Azije). U sadržaju ključnih pojmova nema bitnih razlika²².

SLOVENIJA	HRVATSKA
<ul style="list-style-type: none"> • pomoću geografske karte odrediti geografski smještaj Zap. Europe i pokazati države • pomoću karata i slikovnog materijala usporediti važnost pojedinih reljefnih cjelina • usporediti pogodnosti i razlike između atlantske i sredozemne obale s obzirom na razvedenost i maritimnost te utjecaj razvedenosti i maritimnosti na život ljudi • vrednovati utjecaj Sjevernoatlantske struje na klimu, biljni pokrov i poljoprivredu • analizirati gospodarsko značenje većih zapadnoeuropskih rijeka • vrednovati značaj primorskoga smještaja u prošlosti i današnju ulogu Zap. Europe u pomorstvu • pomoću podataka u udžbeniku odrediti gospodarsku razvijenost država Zapadne Europe • na karti pokazati najgušće naseljena područja Zap. Europe i obrazložiti uzroke za gustoću naseljenosti 	<ul style="list-style-type: none"> • usporediti na geografskoj karti položaj Ujedinjenoga Kraljevstva i Francuske • prosuditi utjecaj geografskoga položaja na kolonijalna osvajanja i gospodarsku razvijenost • obrazložiti važnost prometnoga povezivanja • izdvojiti sličnosti i razlike gospodarstva • pokazati na geografskoj karti veće gradove i opisati posebnosti • pokazati na geografskoj karti zemlje Beneluksa i R. Irsku i njihove najveće gradove • obrazložiti prirodna i društvena obilježja zemalja Beneluksa i Republike Irske • opisati nastanak i analizirati važnost poldera • prosuditi važnost Rotterdama - Europoorta u pomorskom prometu svijeta • nabrojiti preduvjete za rad vjetroelektrana i opisati njihovu važnost • imenovati sjedišta međunarodnih ustanova u zemljama Beneluksa • opisati ulogu EU i SAD-a u gospodarskim promjenama Irske

Sl.3. Usporedba obrazovnih postignuća u nastavnim programima geografije u Sloveniji i Hrvatskoj na primjeru regije Zapadna Europe

U nastavnim programima Slovenije za ovu nastavnu cjelinu navedena je samo korelacija s poviješću, bez navođenja nastavnih tema. U hrvatskom nastavnim programima za nastavne teme Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska te ostale države Zapadne Europe navedeni su predmeti i nastavne teme s kojima geografski sadržaji koreliraju. To su povijest²³, kemija²⁴, strani jezik²⁵, hrvatski jezik²⁶, glazbena kultura²⁷ i tehnička kultura²⁸.

²² Učenici u Sloveniji pri obradi nastavnih sadržaja o Zapadnoj Europi usvajaju pojmove nizinska područja, stara uravnjena gorja, mlado nabrano gorje, klif, sipina, nasip, polder, depresija, plima i oseka, oceanska (atlantska) klima, Sjevernoatlantska (Zaljevska) struja, specijalizirano ratarstvo, riječni promet, onečišćenost voda, a učenici u Hrvatskoj te pojmove usvajaju u prvoj cjelini Opća obilježja Europe.

²³ Nastavne teme iz povijesti su: Europa od Francuske revolucije do Bečkog kongresa; Europa na vrhuncu moći: nastanak prvih modernih država u Europi; svijet u doba europske dominacije u 19. stoljeću; svijet u doba europske dominacije u 19. stoljeću (širenje kolonijalnih sila).

²⁴ Nastavna tema iz kemije: fosilna goriva.

²⁵ Nastavne teme iz stranog jezika: prirodne ljepote UK i Francuske, ljudi i događaji; putovanja, prometna sredstva, mogućnosti snalaženja u stranoj zemlji, frankofone zemlje

Sastavni dio Učnog načrta su specijalnodidaktičke upute i katalog znanja s tri razine očekivanih postignuća (minimalni standard znanja, nešto zahtjevniji ciljevi učenja i zahtjevni ciljevi učenja). U hrvatskom nastavnom planu i programu nema obrazovnog standarda s iskazanim razinama učeničkih postignuća. U HNOS-u za 5. razred²⁹ navedeno je da nastavni program geografije u 5. razredu sadrži početno gradivo iz osnova opće geografije, tj. standard obavezan za sve učitelje i učenike. U ostalim razredima nema naputaka o (ne)obveznosti standarda.

Aktualnost nastavnih sadržaja

U slovenskim i hrvatskim programskim dokumentima značajno mjesto imaju sugestije za primjenu načela aktualizacije. Tako se u slovenskom Učnom načrtu navodi da se u geografiji uvažavaju potrebe i interesi učenika i traže odgovori na aktualna pitanja životne sredine, razvija interes učenika za zavičaj i za svakodnevne događaje u široj okolici, domovini i svijetu te se reagira na dnevne aktualne izazove. Među zadaćama školske geografije navodi se razvijanje interesa za događaje u vlastitoj i tuđoj sredini kao i pripremanje učenika za odgovorno odlučivanje o bitnim pitanjima, kao što je primjerice zaštita zdravoga okoliša. Navedene zadaće moguće je ostvariti svrhovitim i aktualnim izborom nastavnih sadržaja, suvremenim didaktičkim oblicima i metodama, adekvatnim nastavnim sredstvima i pomagalima te što učestalijim neposrednim opažanjem geografskih pojava i procesa koji nastaju u okolišu. Učiteljima se sugerira da učenju u realnom okolišu posvete osobito veliku pozornost jer time omogućuju učinkovitije iskustveno učenje.³⁰ U Posebnim didaktičkim uputama navedeno je da nastava geografije omogućuje aktualizaciju i raznovrsnost nastavnih metoda i oblika.³¹ Iz slovenskog je Učnog načrta razvidno da geografija kao nastavni predmet, kroz izbor nastavnih sadržaja, nastavne oblike i metode (opažanje, terenski rad) kao i izbor nastavnih sredstava, omogućuje aktualizaciju.

U *Predgovoru* Nastavnoga plana i programa za osnovnu školu u Hrvatskoj navodi se da je njegovo poboljšanje usmjereno na osuvremenjivanje odgojno-obrazovnih sadržaja. Među ciljevima i zadaćama odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi navodi se da odgojno-obrazovni rad valja usmjeriti na cjeloviti razvoj učenika imajući u vidu društvene, političke, gospodarske, informacijsko-tehnološke, globalizacijske i druge promjene.³² U Napomenama HNOS-a za 7. razred navedeno je da u novom konceptu nastavnoga programa učitelj/učiteljica može naći prostora i vremena za osuvremenjivanje i osmišljavanje nastavnih sadržaja i nastavnoga procesa.³³ U istom dokumentu u rubrici *Pridodani sadržaji koji dosad nisu bili uključeni* uz devet nastavnih tema³⁴ navedeno je *AKTUALIZACIJA*. Takva sugestija usmjerava nastavnike na primjenu ovoga važnoga nastavnoga načela, ali bi bilo bolje da je to navedeno i konkretizirano u rubrici *Prijedlozi za metodičku obradbu*. Iz navoda "aktualizacija" nastavnici nemaju jasne smjernice što i u kojoj mjeri trebaju aktualizirati, posebice u temama *Mora, obale, obilježja i značenje voda na kopnu, Sredozemlje, Italija*. S obzirom na dinamiku i intenzitet prostornih promjena, svi sadržaji iz *Geografije Europe* pogodni su za primjenu načela aktualizacije, a u cilju ostvarivanja zadaća učenja. Budući da je Republika Hrvatska u procesu pridruživanja Europskoj uniji i uključivanja u prometni sustav Europe valoriziranjem paneuropskih koridora, nastavne teme Ujedinjavanje Europe, Hrvatska u Europi, Prometni sustav i prometno povezivanje Europe najvažnije su za primjenu načela aktualizacije.

Ciljevi učenja

Slovenski Učni načrt sadrži određenje nastavnoga predmeta geografije u kurikulumu, opće ciljeve predmeta i operativne ciljeve predmeta. Operativni ciljevi iskazani su kroz etapne ciljeve pojedinih razreda (etapni učni cilji), a formulirani su aktivnim glagolima. U svakoj nastavnoj cjelini navedeni su odgojno-obrazovni ciljevi i aktivnosti što omogućuje svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa razumijevanje svrhe učenja pojedinih nastavnih sadržaja.

Hrvatski nastavni plan i program geografije također sadrži dobro formulirane ciljeve i zadaće geografije kao nastavnoga predmeta, a u svakoj nastavnoj temi očekivana obrazovna postignuća i ključne pojmove.

---

²⁶ *Nastavne teme iz hrvatskoga jezika su W. Shakespeare te natuknica i bilješka.*

²⁷ *Nastavna tema iz glazbene umjetnosti je M. Ravel: Bolero.*

²⁸ *Nastavna tema iz tehničke kulture je proizvodnja i svojstva metala (kovina).*

²⁹ *HNOS za 5. razred, Naputak, str. 3*

³⁰ *Učni načrt, 5-6*

³¹ *Učni načrt, 37*

³² *Nastavni plan i program za osnovnu školu, MZOŠ 2006 (3, 12)*

³³ *HNOS, geografija, 7. razred (1)*

³⁴ *Mora, obale, obilježja i značenje voda na kopnu; Stanovništvo; Sredozemlje; Italija; Ostale države Istočne Europe; Ujedinjavanje Europe; Hrvatska u Europi; Prometni sustav i prometno povezivanje Europe i Nesklad u gospodarskom razvoju Europe.*

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine znatno je „šturija“ te daje samo pregled nastavnih sadržaja koji se obrađuju tijekom godine.³⁵

Među ključnim kompetencijama, koje učenici razvijaju kroz nastavu geografije, u Učnom načrtu navodi se da geografija dopunjava i povezuje na specifičan način znanje što ga učenici stječu učenjem drugih predmeta. Geografija je prirodoslovni i društveni predmet koji istovremeno integrira prirodno-geografske i društveno-geografske pojave u okolišu. Tako mladoga čovjeka uči misliti integrativno i kompleksno.³⁶

Prema nastavnom planu i programu u Hrvatskoj, cilj nastave geografije stjecanje je osnovnih geografskih znanja o Zemlji, značenju i povezanosti prirodnih elemenata i društvenih pojava i procesa u svjetlu suvremenih zbivanja u svijetu, razvijanje i njegovanje geografskih načina mišljenja i razvijanje socijalnoafektivnih sposobnosti učenika. Geografija ima ulogu prenijeti određena znanja iz geografije, ali se temelji i na znanstvenim spoznajama drugih srodnih znanosti koje se bave Zemljom (geodezija, astronomija, geofizika, geologija, metereologija...).

U Sloveniji i Hrvatskoj jasno su definirani opći ciljevi nastave geografije, položaj geografije kao nastavnoga predmeta u školskom kurikulumu te operativni ciljevi predmeta.

Kroskurikularne teme

U analiziranim dokumentima nisu navedene kroskurikularne teme. Interdisciplinarnost i integracija nastavnih sadržaja mogu se ostvariti terenskim radom i interdisciplinarnim ekskurzijama, u čemu geografija ima nezamjenjivu ulogu. Zato je u svim analiziranim dokumentima velika pozornost posvećena tim tipično geografskim nastavnim metodama.

U Učnom načrtu detaljno se objašnjavaju ekskurzije i terenski rad koji učenicima omogućuju usvajanje znanja, razvoj sposobnosti i odgojnih vrijednosti na lokacijama u bližoj i daljnjoj okolici škole. Navedeni su ciljevi terenskoga rada: obučavanje učenika za uporabu jednostavnih istraživačkih metoda (opažanje, orijentacija, kartiranje, mjerenje, uspoređivanje, razvrstavanje, analiziranje, sintetiziranje i izvješćivanje), povezivanje teorije i prakse, prepoznavanje i spoznavanje uzročno-posljedičnih veza među procesima i pojavama u prirodnom i društvenom okruženju. Preporučuje se organiziranje terenskoga rada na redovnim satovima u bližoj školskoj okolici koja tako dobiva status „geografskoga laboratorija“. Navedene su i ostale mogućnosti za terenski rad (prirodoslovni dani, projekti i geografske te interdisciplinarne ekskurzije u slovenske pokrajine). Sugerira se provedba jedne cjelodnevne i dviju kraćih ekskurzija tijekom školske godine, što omogućuje upoznavanje tipičnih prirodno-geografskih i društveno-geografskih elemenata svih četiriju slovenskih regija tijekom četiri godine učenja geografije. U određivanju trase, sadržaja i ciljeva ekskurzije sugerira se timski (interdisciplinarni) rad učitelja geografije, povijesti, biologije, materinje jezika i književnosti, glazbe, fizike i tehničkoga odgoja. Program ekskurzije sastavni je dio godišnjega programa rada škole. Jasno su definirani ciljevi ekskurzija: razvijanje prostornih predodžbi, utvrđivanje geografskih pojmova, opažanje i proučavanje pokrajine u izvornoj stvarnosti, spoznavanje i doživljavanje prirodnih ljepota i kulturne baštine i razvijanje domoljublja. Precizirane su zadaće za učenike i za učitelje u pripremi i provedbi ekskurzije te nakon ekskurzije.³⁷

Hrvatski nastavni plan i program geografije u *Napomenama* sadrži određenje važnosti izvanučioničke nastave geografije u stjecanju znanja, umijeća i navika, te odgojnim vrijednostima. Učiteljima/učiteljicama je sugerirano kako planirati i timski pripremiti takvu nastavu (geografija, povijest, biologija, hrvatski jezik...), gdje je realizirati i koje programske sadržaje obraditi. Posebno je naglašena važnost razvijanja smisla za timski rad kod učenika, usvajanje određenih vrijednosti i pozitivnih stavova o potrebi suradnje među ljudima i poštovanju tuđega rada, promicanje ljubavi prema zavičaju i domovini, znatiželja i oduševljenje prirodom i prirodnim pojavama, želja za očuvanjem i zaštitom prirodne i kulturne baštine, ekološka svijest i zaštita biljnoga i životinjskoga svijeta, osjećaj za lijepo i duhovnu stranu života, ponos zavičajem i domovinom.³⁸

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine sadrži prijedlog za realizaciju terenske nastave u osmom (devetom) razredu u trajanju od 10 sati. Za razred(e) u kojemu se uči Geografija Europe nema takvih prijedloga.

Autonomija nastavnika

U specijalnodidaktičkim uputama Učnoga načrta za poučavanje Geografije Europe (i Azije) naveden je niz preporuka o nastavnim metodama i oblicima rada kako bi se smanjio udio frontalnoga rada (rad u parovima, skupni rad, igra uloga, simulacije, projekti, samostalna priprema kratkih referata i izvješća, zidnih novina,

³⁵ *Okvirni nastavni plan i program za šesti razred devetogodišnje osnovne škole u Federaciji BiH sadrži odgojno-obrazovne ciljeve i zadatke programskih sadržaja, očekivana postignuća, nastavne teme i pojmove. U vrijeme pisanja članka nije usvojen Okvirni nastavni plan i program za sedmi razred devetogodišnje osnovne škole u kojemu se uči Geografija Europe pa nije bilo moguće komparirati pristupe u sve tri države.*

³⁶ *Učni načrt, 5*

³⁷ *Učni načrt, 40*

³⁸ *Nastavni plan i program za osnovnu školu, MZOŠ, 292*

plakata, prospekata o aktualnim temama, praćenje političkih i gospodarskih događaja u medijima i izvješćivanje o tim događajima, praćenje i komentiranje vremena, komentiranje prirodnih nepogoda). U realizaciji nastave izbor oblika i metoda prepušten je nastavnicima. Također je sugerirano da se više razvijaju geografske vještine, a ne geografski inventar (pojmovi, geografska imena, statistički podaci), problemski pristup i studija slučaja, konkretizacija nastavnih sadržaja na primjeru Slovenije, korištenje primjera ne samo iz udžbenika nego i iz svakodnevnog života, relevantne literature i iz suvremenih medija, a u utvrđivanju stavova sugerira se organiziranje debata (pripremljenih, vođenih od učenika ili nastavnika, primjerice za probleme zaštite okoliša). Upute sadrže i preporuke za motivaciju, uporabu nastavnih sredstva i pomagala, provjeravanje i ocjenjivanje.³⁹

U hrvatskom nastavnom planu i programu sugerira se osuvremenjivanje i osmišljavanje nastavnih sadržaja i nastavnoga procesa, usmjeravanje učenika na istraživački rad i pripremu referata, posjete manifestacijama na europskoj razini (Zagrebački velesajam, izložbe ili veleposlanstva), poticanje stvaralaštva kroz izradbu plakata, pojmovne mreže, geografske priče, turističkoga prospekta, slikokarte. Navedena je i napomena da posebnu pozornost treba obratiti na pojmove koji predstavljaju znanje, u odgojnim zadacima na promicanje ljubavi i ponosa prema zavičaju i domovini kao i na kartografsku pismenost koja je obrazovni i funkcionalni zadatak nastave geografije (potrebno koristiti i tematske karte kako bi učenici što bolje uočili neku pojavu i proces u prostoru). Orijentir intenziteta i ekstenziteta programskih sadržaja ključni su pojmovi, novo stručno nazivlje i obrazovna postignuća.⁴⁰ Za razliku od nastavnoga programa, HNOS sužava autonomiju nastavnika jer propisuje ključne pojmove, predznanje, dodatne ilustracije, primjere suodnosa s drugim predmetima, sadržaje koje treba ispraviti ili ispustiti⁴¹, novo stručno nazivlje, brojčane podatke koje učenik treba upamtiti, obrazovna postignuća, pridodane sadržaje, izborne sadržaje, odgojne i socijalizirajuće ciljeve i sadržaje. Na razini preporuke su prijedlozi za metodičku obradbu i prijedlozi za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Udžbenici za nastavu geografije moraju biti usklađeni s novim nastavnim programom i HNOS-om, pa su sadržaji HNOS-a „propisujući“ i za autore udžbenika iz geografije.

Iz Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine nije moguće utvrditi kolika je autonomija nastavnika u realizaciji nastavnoga programa Geografije Europe.

Vanjsko vrednovanje i samovrednovanje

Tijekom 2007./2008. školske godine u osnovnim školama u Sloveniji provedeno je dobrovoljno nacionalno provjeravanje znanja učenika šestih razreda nakon drugog obrazovnoga razdoblja i obvezno nacionalno provjeravanje znanja učenika devetih razreda na kraju trećega obrazovnoga razdoblja. Učenici šestih razreda pisali su ispite iz materinjega jezika, matematike i stranoga jezika, a učenici devetih razreda ispite iz materinjega jezika, matematike i trećega predmeta. Treći predmet bira se između obveznih predmeta osmoga i devetoga razreda, a na preporuku (mišljenje) stručnoga savjeta Republike Slovenije za opće obrazovanje. Među navedenim predmetima ministar bira četiri, a u ožujku objavljuje koji će se predmet provjeravati u pojedinim školama. Školske godine 2007./2008. provjeravano je znanje iz geografije, povijesti, fizike te tehnike i tehnologije.⁴²

U posebno prioritarnim područjima Plana razvoja sustava odgoja i obrazovanja do 2010. godine, u sedmoj točki navedeno je praćenje i vanjsko vrednovanje odgojno-obrazovne djelatnosti.⁴³ Vanjsko vrednovanje provodi Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Školske godine 2007./2008. u Hrvatskoj je provedeno vanjsko vrednovanje učeničkih postignuća iz geografije u osmim razredima. Geografska znanja i vještine provjeravani su kroz 20 zadataka i 12 integracijskih zadataka. Korišteni su zadaci zatvorenoga tipa (zadaci višestrukoga izbora, povezivanja i sređivanja) te otvorenoga tipa (zadaci s kratkim odgovorima i zadaci dopunjavanja). Po završetku provedbe ispita vanjskoga vrednovanja, primijenjeni su upitnici za samovrednovanje na svim učenicima osmih razreda i njihovim roditeljima te na svim učiteljima škole. Tijekom školske godine 2008./2009. slijedi provedba samovrednovanja škola na temelju rezultata vanjskoga vrednovanja učeničkih postignuća i ispunjenih upitnika.

U analiziranim dokumenatima Bosne i Hercegovine ne navode se podaci o vanjskom vrednovanju učeničkih postignuća.

Zaključak

U svim trima državama ujednačen je nastavni plan. Za realizaciju nastavnoga programa o *Geografiji Europe* planirana su dva nastavna sata tjedno, odnosno 70 sati godišnje. Nastavni sadržaji o *Geografiji Europe* u

³⁹ Učni načrt, 37-40

⁴⁰ Nastavni plan i program za osnovnu školu, MZOŠ, 292-293

⁴¹ Važno je napomenuti da takvu rubriku nema niti jedan analizirani programski dokument za nastavu geografije u Sloveniji i Bosni i Hercegovini, kao niti u drugim europskim državama.

⁴² Pravilnik o nacionalnem preverjanju znanja v osnovni šoli, Ministrstvo za šolstvo in šport, 2005, Opisi dosežkov učencev 9. razreda na nacionalnem preverjanju znanja, Državni izpitni center, 2008.

⁴³ Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010. godine, Predgovor, VI

Sloveniji i Bosni i Hercegovini obrađuju se u drugoj, a u Hrvatskoj u trećoj godini učenja geografije u osnovnoj školi. Razlike u konceptu nastavnih programa tih država vidljive su u načelu od bližega prema daljem. U Sloveniji i Bosni i Hercegovini nastavni sadržaji *Geografije Europe* uče se prije nastavnih sadržaja o izvan europskim kontinentima.

Komparativnom analizom utvrđene su razlike u količini nastavnih sadržaja koji se uče u jednom razredu, u konceptu, strukturi i sadržaju nastavnog programa te u intenzitetu i ekstenzitetu nastavnih sadržaja o Geografiji Europe. Najmanji dio prostora obrađuje se u BiH - Europa bez regije Jugoistočna Europa. Najveći prostor obrađuje se u Sloveniji - Europa i Azija. U Hrvatskoj se obrađuju Europa i Ruska Federacija. Nastavni program Geografije Europe u Sloveniji te Bosni i Hercegovini strukturiran je na razini nastavnih cjelina unutar kojih se izdvajaju nastavne teme. U hrvatskom nastavnom programu nema nastavnih cjelina, ali su iskazane u Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu iz geografije za sedmi razred. Kroz naslove nastavnih tema/cjelina kao i kroz broj regija u programu Geografije Europe odražavaju se razlike u pristupu regionalnoj geografiji. U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini primjenjuje se političko-geografska regionalizacija, a u Sloveniji se pri izdvajanju regija koristi kombinacija različitih pristupa regionalizacije (političko-geografska i prirodno-geografska regionalizacija).

U nastavnom programu Slovenije, uz programske sadržaje, u svakoj su nastavnoj cjelini razrađeni odgojno-obrazovni ciljevi i aktivnosti, geografski pojmovi i imena te korelacija. Hrvatski nastavni program za svaku nastavnu temu sadrži obrazovna postignuća i ključne pojmove, a HNOS za svaku nastavnu temu ključne pojmove, potrebno predznanje, prijedloge za metodičku obradbu, dodatnu ilustraciju, primjere suodnosa s drugim predmetima, novo stručno nazivlje, brojčane podatke koje učenik treba upamtiti, obrazovna postignuća, pridodane sadržaje, izborne sadržaje i prijedloge za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Nastavni program BiH ne sadrži obrazovna postignuća niti druge elemente.

U slovenskom i hrvatskom nastavnom programu jasno su iskazani obrazovni ishodi. Učenici u Hrvatskoj o Geografiji Europe usvajaju veći broj pojmova, što je za očekivati zbog koncepcije slovenskog nastavnog programa (u jednoj godini uči se Geografija Europe i Azije). U sadržaju ključnih pojmova nema bitnih razlika. Korelacija je u slovenskom programu iskazana na razini nastavnih predmeta, a u Hrvatskoj su uz predmete navedene i nastavne teme. Samo slovenski nastavni program sadrži standarde znanja iskazane na tri razine. Nastavni sadržaji u sve tri države prate aktualne prostorne procese u Europi. Sugestije o primjeni načela aktualizacije nisu dosljedne u hrvatskom programu, a u BiH ih nema. U Sloveniji i Hrvatskoj jasno su definirani opći ciljevi nastave geografije, položaj geografije kao nastavnoga predmeta u školskom kurikulumu te operativni ciljevi predmeta.

U analiziranim dokumentima nisu navedene kroskurikularne teme. U slovenskim i hrvatskim programskim dokumentima sugerira se interdisciplinarnost i integracija nastavnih sadržaja, posebice kroz primjenu terenskoga rada i geografskih ekskurzija koje se realiziraju timski, uz pomoć nastavnika iz više predmeta.

Iz Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine nije moguće utvrditi kolika je autonomija nastavnika u realizaciji nastavnoga programa Geografije Europe. Iz slovenskih programskih dokumenata razvidno je da nastavnici imaju široku autonomiju, posebice u izboru nastavnih metoda i oblika rada. Autonomiju nastavnicima omogućuje i hrvatski nastavni program, ali je značajno sužava Hrvatski nacionalni obrazovni standard prema kojemu se odobravaju udžbenici.

Vanjsko vrednovanje učeničkih postignuća, samovrednovanje učenika, nastavnika i škola provodi se u Sloveniji i Hrvatskoj.

Izvori

1. Hrvatski nacionalni obrazovni standard, 7. razred, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Radna nelektorirana verzija, Zagreb, 28. kolovoza 2006., www.mzos.hr, 24.10.2008.
2. Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006.
3. Okvirni nastavni plan i program za 6. razred devetogodišnje osnovne škole, Koordinacijsko tijelo za provođenje i praćenje obrazovne reforme u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2008., www.fmon.gov.ba/images/1/hrvatski, 24.10.2008.
4. Opisi dosežkov učenicev 9. razreda na nacionalnem preverjanju znanja, Državni izpitni center, 2008., www.ric.si, 24.10.2008.
5. Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010. (ur. Vini Rakić, Ivan Milanović Litre), Zagreb, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005., <http://public.mzos.hr/>, 24.10.2008.
6. Pravilnik o nacionalnem preverjanju znanja v osnovni šoli, Ministrstvo za šolstvo in šport, 2005., www.uradni-list.si/1/objava, 24.10.2008.
7. Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Vijeće na nacionalni kurikulum, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2007., <http://public.mzos.hr>, 24.10.2008.
8. Učni načrt, Program osnovnoškolskega izobraževanja; Nacionalni kurikularni svet, Področna kurikularna komisija za osnovno šolo, Predmetna komisija za geografijo; Ministrstvo za šolstvo, znanost i šport, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2003., www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Geografija_obvezni.pdf, 24.10.2008.
9. Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine, 8. kolovoz 2003., www.see-educoop.net/education_in/pdf/zajed-gimnazija-bos-bih-t06, [www.civitas.ba/fileadmin/user_upload/Zajed_jezgra_osnovna_skola - Hrvatski](http://www.civitas.ba/fileadmin/user_upload/Zajed_jezgra_osnovna_skola_-_Hrvatski), 24.10.2008.

Literatura

1. Baranović B., 2006: Društvo znanja i nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje, u: Baranović B. (ur.) Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj: različite perspektive, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za istraživanje obrazovanja, Biblioteka znanost i društvo, knjiga 18, Zagreb, 15-44.
2. Baranović B., 2006: Nacionalni kurikulum u europskim zemljama i Hrvatskoj: komparativni prikaz, Sociologija sela, god. 44, broj 172/173 (2-3), 181-200
3. Baranović B., 2007: Europska iskustva i nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj, Metodika, vol. 8, br. 2, 294-305
4. Matas M., 1998: Metodika nastave geografije, HGD, Zagreb.
5. Previšić V. /ur./, 2007: Kurikulum: teorije-metodologija-sadržaj-struktura, Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb.

SUMMARY

Ružica Vuk, Zoran Curić, Martina Jakovčić

Comparative analysis of teaching program documents of Republic of Slovenia, Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina – example of the analysis of the approach to regional geography of Europe

In the paper analysis of documents of compulsory primary education in Republic of Croatia, Republic of Slovenia and Bosnia and Herzegovina has been conducted. In all three countries teaching plan has been unified. In all countries geography is taught two hours per week or 70 hours per year in total. In Slovenia and Bosnia and Herzegovina Geography of Europe is taught in the second year of learning geography in comparison to Croatia where it is taught in the third year (seventh grade). Differences in the concept of teaching programs are obvious in the principle known as “form near to further principle”. In Slovenia and Bosnia and Herzegovina Geography of Europe is taught prior to geography of other continents while in Croatia it has been taught afterwards.

Comparative analysis revealed differences in extent of contents taught in one year of education, concept, structure and content of teaching program, intensity and extensity of content of Geography of Europe. For instance in Bosnia and Herzegovina lectures on geography of Europe do not cover the region of Southeastern Europe. In the same time in Slovenia lectures on geography of Europe is combined with the geography of Asia and in Croatia with the geography of Russian Federation. Teaching program of Geography of Europe in Slovenia and Bosnia and Herzegovina is divided into teaching units which are furthermore divided in teaching themes. In Croatia teaching units are not mentioned in the teaching program but are present in Croatian National Educational Standard (Croatian HNOS) for geography in the seventh grade. Differences are also obvious in the relationship towards regional geography which is revealed through titles of teaching topics / units. In Croatia and Bosnia and Herzegovina political-geographical regionalization is used while in Slovenia different approach to regionalization is used which combines two principles of regionalization (political-geographical and physical-geographical).

In Slovene teaching program every teaching unit contains educational aims and activities, geographical terms and names and topics for correlation. Croatian teaching program contains educational attainments and key terms for every teaching theme, while CNES contains key terms, prerequisite knowledge, suggestion for teaching, additional illustration, examples of correlation with other subjects, numerical data that student has to memorize, educational attainments, additional contents, voluntary contents and suggestion for teaching students with special educational requirements. Teaching program of Bosnia and Herzegovina does not comprehend educational attainments or other elements.

In Slovene and Croatian teaching program educational attainments are clearly defined. In Croatian program of Geography of Europe students have to learn larger number of terms, due to the concept of Slovene teaching program (both Geography of Europe and Geography of Asia are taught in a single year). But there are no big discrepancies in the content of key terms. Correlation in Slovene program is stated at the level of subject with which correlation can be established while in Croatian program correlation themes are stated as well. Only Slovene program contains knowledge standards developed into three levels. As for the principle of actuality content of the teaching program in all three countries is in accordance with the current spatial processes in Europe. But suggestions about usage of the principle of actuality are inconsistent in the Croatian program and do not exist in the program of Bosnia and Herzegovina. Aims, position of geography as a subject in curricula and operational goals of the subject are clearly defined in Slovene and Croatian program.

Cross-curricula themes are not stated in analyzed documents. In Slovene and Croatian document interdisciplinary approach and integration of content from different subjects is suggested, especially through activities such as field work and geographical excursions which should be organized by several teachers from different subjects.

As for the autonomy of teachers Bosnian and Herzegovinian program it does not define level of the autonomy of the teacher in realization of the program of Geography of Europe. In Slovenia however teachers have large autonomy in selection of teaching methods and forms of work in the class. In Croatia autonomy of teacher is enabled by teaching program but is quite narrowed by Croatian National Educational Standard which is in the same time a base on which textbooks are approved.

External evaluation of student attainments, self-evaluation of students, teachers and schools are conducted in Croatian and Slovenia.

Podaci o autorima

Mr. sc. Ružica Vuk, asistent
Geografski odsjek PMF-a
Marulićev trg 19/II, 10 000 Zagreb
e-pošta: rvuk@geog.pmf.hr

Dr. sc. Zoran Curić, izvanredni profesor
Geografski odsjek PMF-a
Marulićev trg 19/II, 10 000 Zagreb
e-pošta: zcuric@geog.pmf.hr

Dr. sc. Martina Jakovčić, znanstveni novak-viši asistent
Geografski odsjek PMF-a
Marulićev trg 19/II, 10 000 Zagreb
e-pošta: mjakovci@geog.pmf.hr